

УДК 346.62:347.731.15

**ПЕРСПЕКТИВИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ КРИПТОВАЛЮТ
В УКРАЇНІ (ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)**

Погрібний Д. І.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

Анотація: у статті розглянуто проблеми визначення правового статусу криптовалют та сучасні підходи до створення господарсько-правових механізмів їх регулювання в Україні. Проведено порівняльний аналіз проекту Закону України «Про обіг криптовалют в Україні» та проекту Закону України «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» та запропоновано шляхи оптимізації вітчизняного законодавства щодо правового регулювання криптовалют. Проаналізовано основні тенденції щодо регулювання криптовалют з боку міжнародних фінансових регуляторів, а також запропоновано уніфікувати загальні для всіх криптовалют ознаки. Визначено, що криптовалюти є абсолютно новим феноменом, який виник як результат еволюційного розвитку електронних грошей.

Ключові слова: криптовалюта; Bitcoin; електронні гроші; правовий статус криптовалют; криптовалютна біржа; блокчейн; загальні ознаки криптовалют.

Аннотация: в статье рассмотрены проблемы определения правового статуса криптовалют и современные подходы к созданию хозяйственно-правовых механизмов их регулирования в Украине. Проведен сравнительный анализ проекта Закона Украины «Об обращении криптовалют в Украине» и проекта Закона Украины «О стимулировании рынка криптовалют и их производных в Украине» и предложены пути оптимизации отечественного законодательства о правовом регулировании криптовалют. Проведен анализ основных тенденций регулирования криптовалют со стороны международных финансовых регуляторов и ведущих государств мира, а также предложено унифицировать общие для всех криптовалют признаки. Определено, что криптовалюты являются абсолютно новым феноменом, который возник как результат эволюционного развития электронных денег.

Ключевые слова: криптовалюта; Bitcoin; электронные деньги; правовой статус криптовалют; криптовалютная биржа; блокчейн; общие признаки криптовалют.

Annotation: the article deals with the problems of determining the legal status of cryptocurrency and modern approaches to the creation of economic and legal mechanisms for their regulation in Ukraine. A comparative analysis of the draft Law of Ukraine "On the Cryptographic Currency in Ukraine" and the Draft Law of Ukraine "On Stimulation of the Cryptographic Market and its Derivatives in Ukraine" was conducted, and ways of optimizing the domestic legislation on legal regulation of cryptocurrency were proposed. The main tendencies in the regulation of cryptocurrencies by the international financial regulators are analyzed, and it is proposed to unify the common features for all cryptocurrencies. It has been determined that cryptocurrency is a completely new phenomenon that arose as a result of the evolutionary development of electronic money.

Key words: cryptocurrency; Bitcoin; electronic money; legal status of cryptocurrency; cryptoexchange; blockchain; common features of cryptocurrencies.

Одним з провідних векторів на шляху трансформації української економіки з екстенсивного до інноваційного руслу є впровадження сучасних інформаційних технологій, зокрема, використання криптовалют та електронних грошей в господарському обороті. Поява криптовалют є наслідком об'єктивного процесу конкуренції між системами фіксації фактів переходу вартості. Так, на сьогоднішній день в світі представлено безліч подібних сервісів зі своїми перевагами і недоліками. Криптовалюта, в цьому сенсі, є новим етапом після появи перших електронних грошей. При цьому, вони в змозі задовольнити такі сучасні зростаючі вимоги як: миттєва швидкість розрахунків (від декількох секунд, до декількох хвилин); відсутність комісії за вчинення транзакцій; анонімність розрахунків; високий ступінь захищеності операцій; незворотність платежів; відсутність необхідності конвертації в валюту країни виробництва розрахунків.

Сьогодні нараховується біля тисячі видів криптовалют, серед яких найбільшого поширення набули такі як Bitcoin, BitcoinCash, Ripple, Ethereum, Litecoin та інші. На цей момент, не сформувалася стала термінологія та уніфіковані підходи до визначення, регулювання та економіко-правового обґрунтування використання криптовалют в світі. Зростання їх популярності відбувається на тлі відсутності єдиного поняття «криптовалюта» («сургутосупенсу») – воно варіюється від ототожнення з поняттями «товар», «платіжний засіб», «розрахункова одиниця» до понять «нематеріальний цифровий актив», «інвестиційний актив», «фінансовий актив», «окремий вид цінних паперів» тощо.

Основні механізми зростання економіки України продовжують сьогодні концентруватися в групі галузей, чия конкурентоспроможність в основному залежить від використання екстенсивних факторів виробництва і потребує відносно невисокого рівня інноваційної активності, ґрунтуючись на експорті сировинних товарів і продукції нижчих

виробничих переділів, що обумовлює низьку конкурентоспроможність економіки, нееквівалентний обмін та значне відставання країни в соціально-економічному розвитку [1]. Отже, визначення правового статусу криптовалют та створення дієвих господарсько-правових механізмів їх використання стане одним з каталізаторів позитивних змін та оздоровлення багатьох галузей економіки України.

Питанням, що розглядаються в статті, приділялося чимало уваги з боку іноземних та вітчизняних правників та економістів. Аналізу проблем, пов'язаних з економіко-правовим дослідженням сутності криптовалют, присвячено роботи таких іноземних та вітчизняних правників та економістів, як: Р. Коен, А. Грінспен, Е. Мак, Д.С. Вахрушев, К.С. Пащенко, О.В. Железов, Н. Поливка та інші. Проте правовий статус криптовалют як в Україні, так і за кордоном є все ще невизначеним.

Метою статті є з'ясування сучасних підходів до визначення правового статусу криптовалют з метою створення в Україні дієвих господарсько-правових механізмів їх регулювання.

Слід погодитись з тією думкою, що феномен появи такої криптовалюти як Bitcoin не був очевидним та прогнозованим для економістів та правників. У 2008 році людиною або групою людей під псевдонімом Сатоші Накомото було створено концепцію Bitcoin, а в 2009 році опубліковано принцип роботи платіжної системи у вигляді розподіленої, децентралізованої пірингової мережі або **p2p** (від англ. peer-to-peer – від партнера до партнера). Отже, Bitcoin встиг пройти еволюцію від віртуальної валюти для комп'ютерних ігор до криптовалюти, яка конкурує із долларом США. Зокрема, кількість компаній, які приймають Bitcoin в якості оплати за товари та послуги, постійно зростає в світі. Порівняльний аналіз курсу криптовалюти Bitcoin та золота свідчить про те, що вже в середині 2013 року вони наблизились настільки, що дозволило говорити про Bitcoin як про «електронне золото». У грудні 2017 року ця криптовалюта стала шостою за капіталізацією валютою світу, обійшовши рубль, англійський фунт і південнокорейську вону. Станом на 10.11.2018 р. ринкова капіталізація Bitcoin складає близько 111 млрд. доларів США [2].

Bitcoin не має єдиного емісійного центру, а емісія відбувається автоматично на основі математичного алгоритму і кожен учасник мережі бере участь у підтриманні роботи мережі. Транзакції із цифровим підписом між двома вузлами передаються до всіх вузлів мережі p2p, а самі дані про переміщення коштів зберігаються у розподіленій базі даних. Для запобігання можливості втрати чужих грошей або використання своїх коштів двічі використовуються криптографічні методи захисту інформації. Важливо зазначити, що основою Bitcoin є технологія **блокчейн** (від англ. block chain – ланцюжок блоків). Блокчейн – це публічна база всіх транзакцій, коли-небудь зроблених у системі Bitcoin, яка організована у систему блоків даних. Використовуючи цю базу, кожен користувач має змогу дізнатися, яка кількість Bitcoin належала певному конкретному гаманцю у певний відрізок часу. Блокчейн зберігається одночасно у всіх користувачів мережі.

Потенціал господарсько-правового забезпечення використання криптовалют є багатообіцяючим, але обмеження цієї реалізації пов'язане з декількома факторами. Одними з основних факторів є, зокрема, відсутність уніфікованих підходів до визначення правового статусу криптовалют з боку міжнародних фінансових регуляторів та відсутність фундаментального економіко-правового обґрунтування цього питання. Незважаючи на різноманіття поглядів щодо економіко-правової сутності криптовалют, науковці доходять згоди щодо таких загальних ознак криптовалют, як: 1) відсутність централізованого емісійного центру, тобто їх децентралізований характер; 2) анонімність учасників операцій – у мережі використовуються криптографічні методи асиметричного шифрування даних із застосуванням публічного та приватного ключів; 3) відсутність реальної їх забезпеченості. Дійсно, вартість Bitcoin та інших криптовалют є результатом співвідношення попиту та пропозиції на них серед користувачів. Тобто як формально, так і фізично, Bitcoin є поза межами класичної грошової системи. Він не є вираженням жодних фізичних грошей, а є високотехнологічним явищем, що існує виключно за своїм внутрішнім математичним алгоритмом. І якщо виходити з легального визначення електронних грошей, то можна сказати, що Bitcoin на сьогодні виконує функцію грошей, не будучи при цьому електронними грошима [3]. Станом на сьогодні, сформувалися два основних підходи щодо співвідношення електронних грошей та криптовалют: 1) криптовалюти є видом електронних грошей; 2) електронні гроші і криптовалюти є абсолютно різними економіко-правовими категоріями, тобто криптовалюта є окремим економічним феноменом.

Термін «криптовалюта» часто ототожнюють з «віртуальною валютою» («virtual currency») та «цифровою валютою» («digital currency»). Однак ці терміни не можна вважати абсолютними синонімами криптовалюти, оскільки вони ширші за обсягом («криптовалюти» є одним з видів «децентралізованих віртуальних валют» - доповідь FATF (*Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей*) «Віртуальні валюти», 2014 рік) [4]. Помилкове й застосування до криптовалют правового режиму валюти виключно через загальноживану назву, що породжує низку правових колізій. Наприклад, Європейський центральний банк у своїх дослідженнях про віртуальні цифрові валюти «Virtual currency schemes – a further analysis» не висловлює однозначного рішення щодо використання віртуальних валют, і застерігає від їх використання у своїй фінансовій діяльності [5].

Варто зазначити, що ставлення до криптовалют з боку урядів різних держав також пройшло ряд етапів – від поблажливого ставлення як до «пустушок з інтернету» до повної заборони їх обігу на території одних країн (Китай) або визнання повноцінним «гравцем» на ринку валют, розроблення нормативного регулювання та включення офіційних котирувань на фондових біржах в інших країнах (Швейцарія, Канада, Австралія) [6]. Наприклад, в США вже сформувалась прецедентна практика, яка визначає криптовалюти як «валюту, або ж іншу форму грошей». Позиція американських суддів була підтверджена і Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN), яка у 2013 році кваліфікувала Bitcoin як «одну з форм грошей». Тим не менш, інший впливовий американський орган Internal Revenue Service (IRS) визначив, що для цілей федерального оподаткування криптовалюту слід трактувати не як «форму грошей», а як власність. В Німеччині Bitcoin має статус «приватних коштів». The German Federal Financial Supervisory Authority (BaFin) визначає його як приватні кошти, які використовуються в якості оплати і замінюють

традиційну валюту в цивільно-правових договорах [3]. В той же час, за законодавством Ізраїлю Bitcoin не підпадає під юридичне визначення валюти ні як фінансове забезпечення, ні як оподатковуваний актив; у КНР та Японії Bitcoin вважається віртуальним товаром, а не валютою, у Канаді – нематеріальним активом [7].

У прес-релізі від 30.11.2017 р., що має назву «Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалюти в Україні», узагальнюється позиція Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку і Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг відносно правового статусу криптовалюти. Позиція фінансових регуляторів зводиться до того, що незважаючи на існування в світі численних практик використання криптовалюти як одиниці міри вартості, засобу обміну та накопичення, її складна правова природа не дозволяє ототожнити її з будь-яким із суміжних понять (грошові кошти, валюта, валютна цінність, законний платіжний засіб, електронні гроші, цінні папери, грошовий сурогат тощо). Така позиція фінансових регуляторів пов'язана з тим, що поняття «криптовалюта» та регулювання операцій з нею не підпадають під режим правового регулювання:

а) обігу грошових коштів (криптовалюта не існує у формі банкнот, монет, записів на рахунках у банках, через що, вона не може бути визнана грошима); б) валютного законодавства (криптовалюта не має прив'язки до грошової одиниці жодної з держав, вона не може бути визнана валютою або законним платіжним засобом іноземної держави, та не є валютною цінністю в трактуванні валютного законодавства);

в) обігу електронних грошей та використання платіжних засобів (криптовалюта не випускається банком і не є грошовим зобов'язанням певної особи, тому, вона не може бути визнана електронними грошима);

г) криптовалюта не може бути визнана цінним папером, оскільки в неї відсутні ознаки документа та емітента, а саме: не має установленної форми документа з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, не має визначення взаємовідносин емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, яка має права на цінний папір, та не передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливості передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам;

д) у криптовалюти відсутні ознаки документа у вигляді грошових знаків, відсутній емітент, а також відсутня мета виготовлення (отже, криптовалюта не може бути визнана грошовим сурогатом згідно з його визначенням у Законі України «Про Національний банк України») [8].

Згідно із Законом «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [9] електронні гроші – це одиниці вартості, що зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, аніж тим хто їх випускає, і є грошовим зобов'язанням у готівковій або безготівковій формі. Випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк, на якого покладаються обов'язки з їх погашення. Через свої технології Bitcoin не потрапляє під українське визначення поняття «електронні гроші», оскільки не містить зобов'язання емітента з його погашення, не має єдиного емісійного центру, і не прив'язаний до жодних готівкових або безготівкових коштів. У свою чергу «безготівкові кошти» за українським законодавством можуть існувати виключно у формі записів на банківських рахунках. Банки не беруть участі у процесі емісії та обігу криптовалюти, тому Bitcoin не може вважатись «коштами». Не потрапляє Bitcoin і під визначення «платіжної системи», оскільки основною та обов'язковою функцією платіжної системи є проведення переказу грошових коштів. Тоді як через гаманець Bitcoin здійснюється переказ виключно Bitcoin, який, як зазначено вище, грошовими коштами не є.

Спробою врегулювання в правовому полі відносин в сфері обігу, використання, зберігання та проведення операцій за допомогою криптовалюти став проект Закону України «Про обіг криптовалюти в Україні» (далі – проект закону «Про обіг криптовалюти»), реєстр. № 7183 від 06.10.2017 р.) [10] та альтернативний законопроект «Про стимулювання ринку криптовалюти та їх похідних в Україні» (далі – проект закону «Про стимулювання ринку криптовалюти»), реєстр. № 7183-1 від 10.10.2017 р.) [11], який претендує на таку стратегічну мету як визначення загальних засад функціонування та правового регулювання ринку криптовалюти та їх похідних в Україні. Ця мета прямо впливає зі змісту преамбули зазначеного законопроекту.

Проект закону «Про обіг криптовалюти» визначає основні терміни, які використовуються в цій сфері: «криптовалюта», «система блокчейн», «майнінг» тощо. Крім цього, визначається орган, який має здійснювати державне управління в цій сфері (Національний банк України), засади проведення операцій з криптовалютами тощо. Як слухно зазначається у висновку Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України на вищезгаданий законопроект: «при прийнятті вказаного проекту потрібно врахувати, що поява відповідного фінансового інструменту може мати наслідком не лише позитивні, а й негативні наслідки. Зокрема, частина вільних інвестиційних ресурсів може бути спрямована не безпосередньо у реальний сектор економіки чи на фондовий ринок, а з метою фінансових спекуляцій в програмний код (набір символів, цифр та букв), що впливає з визначення криптовалюти в статті 1 проекту» [10].

Слід зауважити, що термінологічний апарат двох законопроектів стосовно регулювання обігу криптовалюти в Україні має певні відмінності. Так, базовий термін *криптовалюта* відповідно до ч. 1 ст. 1 проекту закону «Про обіг криптовалюти» визначається як «**програмний код** (набір символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності, який може виступати засобом міни, відомості про який вносяться та зберігаються у системі блокчейн...». В той же час, ч. 1 ст. 1 проекту закону «Про стимулювання ринку криптовалюти» [11] визнає *криптовалютою* «**децентралізований цифровий вимір вартості**, що може бути виражений в цифровому вигляді та функціонує як засіб обміну, збереження вартості або одиниця обліку, що заснований на математичних обчисленнях, є їх результатом та має криптографічний захист обліку». При цьому, чітко ставиться акцент на тому, що криптовалюта для цілей правового регулювання вважається фінансовим активом.

Крім цього, в проекті закону «Про обіг криптовалюти» та в проекті «Про стимулювання ринку криптовалюти та їх похідних в Україні» є термінологічно неоднозначним таке визначення як «криптовалютна біржа». Так, в першому з цих законопроектів визначається, що «криптовалютна біржа» - це організація, яка забезпечує взаємозв'язок між

суб'єктами криптовалютних операцій, забезпечує обмін криптовалюти на електронні гроші, валютні цінності, цінні папери. В другому законопроекті зазначено, що криптобіржа – юридична особа, що має статус фінансової установи та надає всі види фінансових послуг на ринку криптовалют. Але, особливості правового статусу, правовий режим та механізм реалізації зазначених функцій в цих законопроектах не визначені.

Незважаючи на різні підходи до визначення різноманітних ознак криптовалют, загальними їх ознаками є: 1) відсутність централізованого емісійного центру, тобто їх децентралізований характер; 2) анонімність учасників операцій – у мережі використовуються криптографічні методи асиметричного шифрування даних із застосуванням публічного та приватного ключів; 3) відсутність реальної їх забезпеченості (вартість криптовалют є результатом співвідношення попиту та пропозиції на них серед користувачів). Таким чином, слід погодитись з тією позицією, що криптовалюти є абсолютно новим економіко-правовим явищем відмінним від традиційних електронних грошей.

Стосовно вирішення питання щодо створення фундаментальної нормативної бази для господарсько-правового забезпечення використання Bitcoin та інших криптовалют в Україні слід зазначити наступне: проекти законів «Про обіг криптовалюти в Україні» та «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» потребують ретельного техніко-юридичного доопрацювання поряд з внесенням змістовних змін до чинних нормативно-правових актів в цій сфері. Більш доречним на даному етапі вбачається врегулювання правовідносин щодо обігу, зберігання, володіння, використання криптовалют шляхом внесення змін до наступних законів: «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «Про Національний банк України».

Таким чином, для розвитку електронної комерції в Україні необхідно внести зміни до законодавства і надати змогу здійснювати платежі не лише гривнею, а й криптовалютою. Необхідна належна законодавча база у сфері обігу криптовалюти й ефективний механізм її реалізації для захисту прав осіб, які укладають цивільно-правові та господарсько-правові договори [12]. Отже, створення належних господарсько-правових механізмів регулювання обігу криптовалют та діяльності криптовалютних бірж стане запорукою успішної інтеграції української економіки в міжнародне інноваційне середовище. При цьому слід урахувувати потенційні переваги та недоліки використання криптовалют в якості платіжного засобу.

До недоліків використання криптовалют відносяться, перш за все, ризики, пов'язані з відсутністю реального їх забезпечення. Відповідно, при настанні певних форс-мажорних обставин (нові економічні кризи, війни, заборони та обмеження використання на рівні держав) вартість криптовалют на фондовому ринку може миттєво перетворитись з ліквідного активу на «мільну бульбашку». До переваг слід віднести наступні фактори: моментальна швидкість розрахунків (від декількох секунд, до декількох хвилин); відсутність комісії за вчинення транзакцій; анонімність розрахунків; високий ступінь захищеності операцій; незворотність платежів; відсутність необхідності конвертації в валюту країни виробництва розрахунків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інноваційна Україна 2020: Національна доповідь / available at // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/Інноваційна-Україна-2020++.pdf>
2. Рыночная капитализация Bitcoin / available at // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://coinmarketcap.com/ru/currencies/bitcoin/>
3. Поливка Н. Криптовалюти і «фізноманітні біткоіни». *Юридична газета Online* / available at // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/kriptovalyuti-i-riznomanitni-bitkoini.html>
4. Доповідь FATF «Віртуальні валюти», 2014 / available at // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eurasiangroup.org/files/FATF_docs/Virtualnye_valyuty_FATF_2014.pdf
5. Про використання в розрахунках віртуальних валют / available at // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=22249610&cat_id=80928
6. Пашенко К. Порівняльний аналіз фінансово-правової сутності електронних грошей та криптовалют / К. Пашенко // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 7. – С. 97-100.
7. В НБУ пояснили, який статус Bitcoin має в Україні / available at // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.segodnya.ua/economics/finance/v-nbu-obyasnili-kakoy-status-imeet-bitcoin-v-ukraine-1046544.html>
8. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні / available at // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=59735329
9. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 29. – Ст. 137.
10. Проект Закону України «Про обіг криптовалюти в Україні» від 06.10.2017 р. № 7183 / available at // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684
11. Проект Закону України «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» від 10.10.2017 р. № 7183-1 / available at // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710
12. Мельничук М. Віртуальна валюта як юридичний феномен в електронній комерції / М. Мельничук // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2017. – Випуск 5. – Том 1. – С. 106-109.